

10. Клименко С. Договор возмездного оказания неклинических психологических услуг в Российской Федерации // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – М., 2007. – 25 с.
11. Стрижак І. Проблема визначення поняття «предмет договору» / І. В. Стрижак // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право. – 2010. – № 2. – С. 124–129.
12. Шимон С. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії / С. Шимон // Юридична Україна. – 2011. – № 4. – С. 58–64.
13. Советское гражданское право: учебник в 2 т. / Илларионова Т. И., Кириллова Н. Я., Красавчиков О. А. и др.; под ред. О. А. Красавчикова. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Высшая школа, 1985. – Т. 1. – 544 с.
14. Шершеневич Г. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Вступительная статья Е. А. Суханов. – М.: Фирма «СПАРК», 1995. – 556 с.
15. Воронцов Д. Социально-психологические основы психологической помощи. Учебное пособие / Д. В. Воронцов. Ростов-на-Дону. – 2014. – 242 с.

УДК 347.9+347.78

ДО ПОНЯТТЯ ЗАХИСТУ ПРАВ АВТОРА В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

ON PROTECTION OF AUTHOR'S RIGHTS IN CIVIL PROCEEDINGS

Кирдан Б.В.,

*аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

У науковій статті досліджується сутність правової категорії «захист прав автора в порядку цивільного судочинства». Аналізується розуміння зазначеного поняття в науковій доктрині, а також чинному законодавстві України. Виокремлюються ознаки досліджуваного поняття, а також визначається специфіка прав автора як об'єкта правової охорони. Формулюється дефініція правової категорії «захист прав автора в порядку цивільного судочинства».

Ключові слова: захист, права автора, цивільне судочинство, способи захисту, діяльність юрисдикційних органів, особисті немайнові права, майнові права.

В научной статье исследуется сущность правовой категории «защита прав автора в порядке гражданского судопроизводства». Анализируется понимание этого понятия в научной доктрине, а также в действующем законодательстве Украины. Выделяются признаки исследуемого понятия, а также определяется специфика авторских прав как объекта правовой охраны. В результате формулируется дефиниция правовой категории «защита прав автора в порядке гражданского судопроизводства».

Ключевые слова: защита, права автора, гражданское судопроизводство, способы защиты, деятельность юрисдикционных органов, личные неимущественные права, имущественные права.

The scientific article examines the concept of the legal category of “protection of author’s rights in civil proceedings”. It is analyzed the understanding of this notion in the scientific doctrine and legislation of Ukraine. It is outlined the characteristic features of this concept and determined the specific of the author’s rights as an object of legal protection. Consequently it is formulated the definition of legal category “protection of author’s rights in civil proceedings”.

Key words: protection, author’s rights, civil proceedings, methods of protection, activities of jurisdictional bodies, moral rights, property rights.

Актуальність теми. Конституція України закріплює право кожної людини на свободу творчості й гарантує захист цього права у разі його порушення. Автор має виключне право на результат своєї інтелектуальної діяльності, тобто самостійно їм користуватися чи передавати іншим суб'єктам. Але нерідко такий порядок порушується: інший суб'єкт без попереднього отриманого дозволу автора чи особи, якій належать майнові права автора, починає розпоряджатись останніми на власний розсуд. Забезпечення належного захисту прав автора, на нашу думку, є достатньо важливим, оскільки саме від інтелектуального капіталу, який наявний в нашій державі, і залежить її становлення на світовій арені.

Стан наукового дослідження. Поняття захисту в порядку цивільного судочинства неодноразово було предметом наукових розвідок вчених-процесуалістів. Відповідну проблематику досліджували такі науковці, як Ю.В. Білоусов, С.С. Бичкова, С.В. Васильєв, Л.Є. Гузь, К.В. Гусарова, В.В. Комаров, В.М. Кравчук, Л.А. Кондрат'єва, Г.О. Свіглична, В.І. Тертишніков, О.І. Угриновська, І.В. Удальцова, С.Я. Фурса, Ю.С. Червоний, Г.В. Чурпіта, М.Й. Штефан, О.С. Штефан та інші. Водночас зазначені процесуалісти розглядали здебільшого поняття захисту в порядку цивільного судочинства безвідносно об'єкту його правової охорони.

Виходячи з наведеного, **метою** цієї наукової статті є визначення поняття правової категорії «захист прав автора в порядку цивільного судочинства».

Виклад основного матеріалу. Одразу слід звернути увагу на те, що поняття захисту прав по-різному трактується у юридичній літературі.

Так, під захистом права розуміють: діяльність з усунення перешкод на шляху до здійснення суб'єктивних прав [1, с. 55]; сукупність різних видів діяльності (серед яких: видання норм, які встановлюють права та обов'язки, визначають порядок їх здійснення, захисту та застосування санкцій, діяльність суб'єктів із здійснення і захисту своїх суб'єктивних прав, попереджувальна діяльність держави і громадських організацій, а також діяльність з реалізації правових санкцій) [2, с. 34]; систему юридичних норм, які спрямовані на запобігання правопорушенню та ліквідацію його наслідків [3, с. 192]; таке здійснення права та перетворення правовідносин, яке можливе лише за допомогою спеціального державного органу [4, с. 9]; діяльність правомочних осіб, а також юрисдикційних органів, що спрямована на забезпечення здійснення та відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та інтересів у спосіб, встановлений законом [5, с. 79]; нормативно урегульовану правомочність уповноваженого суб'єкта застосовувати засоби правоохоронного характеру для відновлення порушеного права, а також забезпечення виконання юридичного обов'язку [6, с. 42] тощо.

Деякі вчені на підставі уніфікованої дефініції захисту права надають вузькоспеціалізоване розуміння терміну «захист прав автора».

Зокрема, на погляд С.В. Бондаренка, захист прав автора – це сукупність передбачених законодавством заходів, метою яких є відновлення та визнання прав, які були порушені, що містить діяльність відповідних органів державної влади з поновлення та визнання прав, а також усунення перешкод, які заважають реалізації прав та законних інтересів їх суб'єктів [7, с. 186].

О.О. Панасюк під захистом права автора розуміє не тільки передбачені законом способи припинення їх порушення та застосування юридичної відповідальності до порушників, а й заходи з визнання авторських прав [8, с. 759].

На думку Д.М. Притики, сутність захисту права інтелектуальної власності полягає в тому, що суб'єкт права інтелектуальної власності, право якого порушено, звертається до належного державного органу за захистом, який у разі необхідності надає такий захист [9, с. 442].

«Захист авторських прав – це сукупність заходів, метою яких є відновлення і визнання цих прав у разі їх порушення», – пишуть В.С. Дроб'язко та Р.В. Дроб'язко [10, с. 253].

На погляд О.П. Сергеева, захист авторських і суміжних прав охоплює сукупність заходів, спрямованих на відновлення чи визнання авторських чи суміжних прав та захист інтересів їх суб'єктів при порушенні чи оспорюванні [11, с. 365].

О.О. Обушак під захистом прав на об'єкти інтелектуальної власності розуміє передбачену законодавством діяльність відповідних державних органів,

перш за все правоохоронних і контролюючих, та їх посадових осіб, щодо поновлення порушеного права на об'єкт інтелектуальної власності, припинення таких порушень, а також створення необхідних умов для притягнення до юридичної відповідальності осіб, винних у скоєнні протиправних дій, наслідком яких стає завдання шкоди правам та законним інтересам [12, с. 80].

Якщо звернутися до законодавства України, то жоден нормативно-правовий акт, у тому числі ЦК України, ЦПК України, Закон України «Про авторське право і суміжні права», не надає законодавчої дефініції досліджуваного поняття.

На наш погляд, під час визначення сутності правової категорії «захист прав автора» необхідно виходити як із загальнотеоретичного розуміння змісту даного поняття, так керуватися і специфікою юридичної природи прав автора.

Щодо юридичної природи прав автора зазначимо таке. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» автором є фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір.

Як визначено у статтях 438, 440 ЦК України, статтях 14, 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права», автору належать особисті немайнові та майнові права.

Як слушно відзначається в юридичній літературі, Закон України «Про авторське право і суміжні права», так само як і ЦК України, виокремлює два види суб'єктивних прав автора: особисті немайнові та майнові права. Закон вперше чітко розподіляє авторські повноваження, які в сукупності становлять суб'єктивне авторське право, оскільки ст. 475 ЦКУРСР 1963 р. «Права автора» не містила такого розподілу. Законодавча класифікація авторських повноважень є досить простою та найбільш відповідає вимогам сьогодення, відображуючи традиційний цивільно-правовий розподіл авторських прав [13, с. 80].

Зокрема, згідно із зазначеними вище нормами Закону України «Про авторське право і суміжні права» та ЦК України автору належать такі особисті немайнові права:

1) вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо;

2) забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом;

3) вибирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі і його примірниках і під час будь-якого його публічного використання;

4) вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі та репутації автора.

Водночас майновими правами автора є:

1) виключне право на використання твору;

2) виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами;

3) виключне право на використання твору автором (чи іншою особою, яка має авторське право) дозволяє йому використовувати твір у будь-якій формі та будь-яким способом.

При цьому виключне право автора (чи іншої особи, яка має авторське право) на дозвіл чи заборону використання твору іншими особами дає йому право дозволяти або забороняти: відтворення творів; публічне виконання і публічне сповіщення творів; публічну демонстрацію і публічний показ; будь-яке повторне оприлюднення творів, якщо воно здійснюється іншою організацією, ніж та, що здійснила перше оприлюднення; переклади творів; перероблення, адаптації, аранжування та інші подібні зміни творів; включення творів як складових частин до збірників, антологій, енциклопедій тощо; розповсюдження творів шляхом першого продажу, відчуження іншим способом або шляхом здавання в майновий найм чи у прокат та шляхом іншої передачі до першого продажу примірників твору; подання своїх творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором; здавання в майновий найм і (або) комерційний прокат після першого продажу, відчуження іншим способом оригіналу або примірників аудіовізуальних творів, комп'ютерних програм, баз даних, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих у фонограмі чи відеограмі або у формі, яку зчитує комп'ютер; імпорт примірників творів (ч. 3 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Таким чином, відповідно до законодавчих приписів автором є фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір і у якій у зв'язку із цим відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» виник комплекс авторських прав (особистих немайнових та майнових). Вбачається, останні і є об'єктом захисту в порядку цивільного судочинства. Але такий висновок потребує єдиного уточнення: відповідно до ч. 1 ст. 3 ЦПК України кожна особа має право в порядку, встановленому ЦПК України, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Отже, особисті немайнові та майнові права автора є об'єктом захисту в порядку цивільного судочинства в разі їх порушення, невизнання або оспорювання.

Виходячи зі змісту ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», можна стверджувати, що варіаціями порушення, невизнання або оспорювання прав автора можуть бути:

а) вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав, визначені ст. ст. 14 і 38 цього Закону, та їх майнові права, визначені ст. ст. 15, 39, 40 і 41 цього Закону, з урахуванням передбачених статтями 21–25, 42 і 43 цього Закону обмежень майнових прав;

б) піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав – опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з мит-

ної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організації мовлення;

в) плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;

г) ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право і (або) суміжні права, примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм мовлення;

г) вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав тощо.

Щодо загальнотеоретичного розуміння змісту поняття «захист права», то аналіз наведених вище дефініцій як теоретиків права, так і вчених-цивілістів та процесуалістів, дає можливість виокремити такі ознаки цієї правової категорії:

1. Захистом права ним є сукупність передбачених законом заходів, тобто в законі чітко визначені способи, за допомогою яких суб'єкт авторського права може захистити свої порушені, невизнані чи оспорювані права. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 16 ЦК України способами захисту цивільних прав та інтересів, у тому числі прав автора, можуть бути: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Водночас суд може захистити права автора іншим способом, що встановлений договором або законом. Зокрема, Законом України «Про авторське право і суміжні права» (ч. 2 ст. 52) передбачено такі спеціальні способи захисту прав автора, як-от: а) стягнення із порушника авторського права і (або) суміжних прав доходу, отриманого внаслідок порушення; б) виплата компенсації, що визначається судом, у розмірі від 10 до 50 000 мінімальних заробітних плат, замість відшкодування збитків або стягнення доходу; в) заборона опублікування творів, публікація у пресі інформації про допущене порушення тощо, якщо у ході судового розгляду буде доведено факт порушення авторського права і (або) суміжних прав або факт наявності дій, що створюють загрозу порушення цих прав; г) вилучення від осіб, які порушують авторське право і (або) суміжні права позивача, інформації про третіх осіб, задіяних у виробництві та розповсюдженні контрафактних примірників творів, засобів обходу технічних засобів та про канали розповсюдження тощо.

Іноді зустрічаються ситуації, коли один матеріальний об'єкт поєднує ознаки декількох самостійних об'єктів права інтелектуальної власності (знака

для товарів і послуг, промислового зразка, а також об'єкта авторського права). У такому разі, як наголосив Пленум Вищого господарського суду України у п. 2.3 своєї Постанови від 17 жовтня 2012 р. № 12 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності», спосіб захисту порушеного права визначається характером такого порушення. Зокрема, з огляду на встановлений обсяг правової охорони, якщо порушник вчиняє дії з використанням промислового зразка або знака для товарів і послуг, правовласник вправі здійснювати захист способами, передбаченими для захисту прав на відповідний об'єкт права інтелектуальної власності; якщо ж право на використання об'єкта інтелектуальної власності порушено діями, не пов'язаними з використанням об'єкта промислової власності, то захист може здійснюватися способами, передбаченими для захисту авторських прав, за наявності необхідних і достатніх підстав для віднесення такого об'єкта до числа об'єктів авторського права.

2. Ці заходи спрямовані на відновлення та визнання порушених, невизнаних чи оспорюваних прав: автор може захистити свої права не лише шляхом відновлення порушених прав, а й шляхом їх визнання.

Таке твердження цілком підтверджується судовою практикою, зокрема Держинський районний суд м. Харкова розглянув 11.06.2013 р. у відкритому судовому засіданні питання про ухвалення додаткового рішення суду в цивільній справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання авторського права, стягнення моральної шкоди, компенсації, зобов'язання вчинити певні дії, скасування свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір [14].

Також Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ розглянув 12.02.2014 року справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_5, Державної служби інтелектуальної власності України про визнання авторського права та визнання свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір недійсним за касаційною скаргою ОСОБА_4, поданою представником – ОСОБА_6, на рішення апеляційного суду м. Києва від 23 жовтня 2013 р. [15].

3. Захист права має на меті притягнення винної особи до юридичної відповідальності, що має результатом застосування до порушника негативних наслідків майнового та іншого характеру.

4. Захист права є унормованою діяльністю правомочних осіб, а також юрисдикційних органів.

Виходячи з наведеного, ми розділяємо висловлену в юридичній літературі позицію про те, що захистом права слід вважати діяльність правомочних осіб, а також юрисдикційних органів, що спрямована на забезпечення здійснення та відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та інтересів у спосіб, встановлений законом [16, с. 94].

Відповідно до статей 16–18 ЦК України, ч. 1 ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» захист прав автора може здійснюватися судом, органом опіки та піклування, Президентом України, органами державної влади, органами влади АРК або органами місцевого самоврядування, нотаріусом.

Доцільно погодитися з позицією про те, що серед інших форм саме судова форма захисту є універсальною, історично сформованою, докладно регламентованою нормами цивільного процесуального права та забезпечує надійні гарантії правильного застосування закону, встановлення реально наявних прав і обов'язків [17, с. 4]. Адже законодавцем саме суду надано більш широкі повноваження у сфері захисту цивільних прав порівняно із повноваженнями інших юрисдикційних органів. А саме:

1) відповідно до ч. 1 ст. 16 ЦК України, частин 1, 3 ст. 3 ЦПК України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права або інтересу у порядку, встановленому ЦПК України. Відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною;

2) звернення особи за захистом до органу державної влади або іншого компетентного органу не позбавляє її права на звернення до суду (ч. 3 ст. 17 ЦК України);

3) судовий порядок розгляду цивільних справ базується на галузевих і міжгалузевих принципах, що гарантують забезпечення законності, незалежності і об'єктивності судового розгляду. Такими принципами, зокрема, є: гласність, відкритість судового розгляду справи та його повна фіксація технічними засобами (ст. 6 ЦПК України); диспозитивність та процесуальна рівність сторін (статті 11, 27 ЦПК України); змагальність сторін (ст. 10 ЦПК України); безпосередність судового розгляду (ст. 159 ЦПК України); всебічність, повнота й об'єктивність встановлення судом обставин справи (ч. 4 ст. 10, ст. 309 ЦПК України);

4) серед способів захисту прав автора судами закон регламентує такі способи, застосування яких не входить до повноважень інших органів державної влади, наприклад, відшкодування матеріальної та моральної шкоди (п. 8, 9 ч. 2 ст. 16 ЦК України);

5) під час здійснення судового захисту прав автора в разі ухвалення судом рішення з порушенням норм матеріального та (або) процесуального права цивільним процесуальним законодавством передбачена можливість перегляду судових рішень судами апеляційної та касаційної інстанцій (статті 13, 292, 324 ЦПК України), Верховним Судом України (ст. 354 ЦПК України), а також у зв'язку із нововиявленими обставинами (ст. 361 ЦПК України) [16, с. 94–95].

Висновки. Проведений аналіз наукової доктрини, цивільного та цивільного процесуального законодавства України, а також законодавства у сфері інтелектуальної власності в контексті розуміння змісту понять «захист права» та «права автора» дає підстави для висновку про те, що *під захистом прав автора у порядку цивільного судочинства* слід розуміти діяльність суду, що спрямована на відновлення та визнання порушених, невизнаних чи оспорюваних особистих немайнових і майнових прав автора у спосіб, встановлений законом.

Усі інші питання, пов'язані з дослідженням захисту прав автора в порядку цивільного судочинства, виходять за межі цієї статті та становлять перспективні напрями подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вершинин А.П. Меры защиты субъективных прав по гражданскому законодательству / А.П. Вершинин // Проблемы совершенствования законодательства о защите субъективных гражданских прав : сб. науч. трудов. – Ярославль : Изд-во Яросл. ун-та, 1988. – С. 54–59.
2. Стоякин Г.Я. Понятие защиты гражданских прав / Г.Я. Стоякин // Проблемы гражданско-правовой ответственности и защиты гражданских прав : сб. ученых тр. Свердл. юрид. ин-та / отв. за вып. В.М. Семенов. – Свердловск : Изд-во СЮИ, 1973. – Вып. 27. – С. 30–35.
3. Малеин Н.С. Гражданский закон и права личности в СССР / Н.С. Малеин. – М. : Юрид. лит., 1981. – 216 с.
4. Тертишников В.І. Захист сімейних правовідносин в цивільному судочинстві / В.І. Тертишников. – Х., 1976. – 124 с.
5. Чурпіта Г.В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства : [моногр.] / Г.В. Чурпіта. – К. : Алерта, 2016. – 434 с.
6. Боровська І.А. Захист права на безпечне для життя і здоров'я довкілля у порядку цивільного судочинства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / І.А. Боровська. – К., 2015. – 225 с.
7. Бондаренко С.В. Авторське право та суміжні права : [курс лекцій] / С.В. Бондаренко. – К. : Ін-т інтел. власн. і права, 2008. – 288 с.
8. Панасюк О.О. Поняття та класифікація форм захисту авторських прав / О.О. Панасюк // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 758–762. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13poozap.pdf>.
9. Право інтелектуальної власності : [підруч.] / за ред. О.А. Підпригори, О.О. Святоцького. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 624 с.
10. Дроб'язко В.С. Право інтелектуальної власності : [навч. посібник] / В.С. Дроб'язко, Р.В. Дроб'язко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 512 с.
11. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации : [учебник] / А.П. Сергеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2003. – 752 с.
12. Обущак О.О. Адміністративне регулювання в сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності / О.О. Обущак, С.А. Обущак // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2009. – Вип. 36. – С. 75–85.
13. Чурпіта Г.В. Авторське право на твори образотворчого мистецтва : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Г.В. Чурпіта. – К., 2003. – 221 с.
14. Додаткове рішення у справі № 2-1099/2011 від 11.06.2013 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.
15. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 6-46979св13 від 12.02.2014 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.
16. Чурпіта Г.В. Концептуальні засади захисту сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 / Г.В. Чурпіта. – К., 2016. – 479 с.
17. Сидоренко М.В. Судовий захист цивільного права та інтересу як загальна засада цивільного законодавства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / М.В. Сидоренко. – О., 2012. – 20 с.